

Микола ОНІЦУК: «Незалежність системи правосуддя — маркер демократичних перетворень в Україні»

Готуючись до цього інтерв'ю й перебираючи свої нотатки-заготівки, чомусь згадався минулий (січневий) з'їзд суддів, який пройшов за «скороченим» графіком (обрав лише 8 своїх представників у Вищу раду правосуддя й закрився). Зайшовши в зал, а проходив форум в Українському домі, подивувався розмаїттю молодих суддівських облич і порадувався водночас, що судова система оновлюється, значить, усе буде добре. Й у залі справді багато говорили про необхідність змін у системі, оновлення підходів добору й підготовки кадрів, зміни в роботі ВРП тощо. Разом із тим, у виступах претендентів у Раду правосуддя, а обирали, звісно, найдостойніших і, думаю, узгоджених кандидатів, я й відчув, з яким щемливим трепетом вони говорили про суддівську незалежність, маючи на увазі, певно, колишні суддівські «вольності», коли суддівській спільноті жилося куди спокійніше. Громадськість тоді зі своєю добросовістю не набридла – було табу. Тобто розуміння цього терміну, його значення фактично не змінилося. Судді дуже ревниво ставляться до того, щоб хтось заглядав у їхні декларації та рахував їхні статки. З цим і йдемо в чергову судову реформу та Європейський Союз. Сподіваюся, що все нам вдасться: і судову систему оновити, і здобути перемогу у війні, і стати членами ЄС та НАТО, відбудувавши країну й зруйновані війною суди в тому числі. Цього разу наш гість – ректор Національної школи суддів України, доктор юридичних наук Микола ОНІЦУК. Тема спілкування, як ви здогадалися, судова реформа, якість відбору претендентів у Вищу кваліфікаційну комісію суддів і, звичайно, суддівська освіта та її новації.

Про судову реформу

– Миколо Васильовичу, давайте розпочнемо з того, що чи не основні зусилля наших європейських колег, особливо в останній час, зосереджені на вибудові інструментів, що мають забезпечити незалежність в Україні правосуддя. Не останню роль у цьому відіграє й власне позиція суддівської спільноти, зокрема з'їзду суддів, як найвищого органу суддівського самоврядування. Як би Ви оцінили події останнього часу в цій царині?

– Питання незалежності системи правосуддя, очевидно, є чи не найпріоритетнішим маркером стійкості демократичних

перетворень у нашій країні й, зрештою, розбудові державності як такої. Сьогодні Україна – очевидний лідер європейського континенту в боротьбі за свою незалежність і територіальну цілісність і, що не менш важливо, цінностей, на яких будується вся західна цивілізація. Відтак нам (а від нас цього вимагає життя й звияги нашої армії на фронтах) треба забезпечити такі ж високі морально-етичні стандарти діяльності й українських суддів, усієї системи органів врядування і самоврядування в сфері правосуддя.

Як на мою думку, позитивну роль у цьому напрямку відіграв й останній з'їзд суддів України, який, попри очікування

й «певні намагання», все ж зміг обрати вісьмох членів Вищої ради правосуддя. Тим самим, була не лише відновлена діяльність цього важливого конституційного органу, а й створені передумови для вирішення низки накопичених проблем, починаючи з формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ) та вирішення чисельних питань суддівської кар'єри, включно з організацією діяльності служби дисциплінарних інспекторів. Вважаю, що суддівська спільнота в такий спосіб продемонструвала свою усвідомленість і відповідальність за стан справ у системі правосуддя. Мені вже неодноразово доводилося говорити, що саме від позиції суддів сьогодні залежить, якою буде суспільна підтримка їх діяльності, незалежно від того, як це сприйметься власне політичним класом. Тож сподіваюся, що цей приклад є гарним сигналом на шляху до творення не тільки добросовісних і компетентних органів суддівського врядування, а й неупередженого судочинства в цілому.

– Яким Ви бачите майбутнє судової системи?

– Досвід учить, що забезпечення високих стандартів правосуддя в державах пе-

рехідної демократії – це одне з найбільш «вузких» і складних завдань суспільного розвитку цих країн. Причин тут декілька. Перша з них – прагнення політичних еліт, попри задекларовану готовність забезпечувати незалежність судової влади, одночасно зберігати опосередкований контроль за процесами в системі правосуддя, особливо коли йдеться про чутливі для політичного і бізнес-істеблшменту сфери. По-друге, це невідповідність (розрив) між нормативною моделлю організації і здійснення правосуддя та практиками їх застосування.

Недарма, згідно з численними оцінками міжнародних експертів, система організації правосуддя України традиційно посідає одне з кращих місць на Європейському континенті, але коли йдеться про аналіз відповідних практик їх застосування, то тут спостерігається суттєва відмінність. Власне, на пошук та вирішення вказаних, і не лише, проблем і спрямована Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (затверджена Указом Президента України Володимира Зеленського 11 червня 2021 року) (Стратегія). Тож надалі я посилаюся на цей документ, оскільки він є єдиним чинним актом, який визначає завдання й напрямки судової реформи. Стратегія, над розробкою якої майже 2 роки працювали найбільш авторитетні та фахові спеціалісти (включно з міжнародними експертами), наразі узагальнено визначає три основні напрямки подальшого вдосконалення правосуддя.

Перший із них, можливо не по рівню значущості, – це створення дієвої системи позасудового та досудового розгляду спорів. Наступний напрям – цифровізація, переведення значної частини правосуддя в електронну форму і в цілому – прискорене застосування електронних ресурсів у судочинстві, як таких. Третє – покращення доступу до правосуддя, яке має включати в себе широкі коло як процесуальних удосконалень (таких як: відхід від колегіального розгляду справ у судах першої інстанції, розширення застосування письмових видів проваджень, розширення суддівської дискреції, диверсифікація способів повідомлення і викликів учасників, перегляд випадків виготовлення повного судового рішення та направлення судових рішень, застосування заходів дисципліни щодо процесуальних зловживань, оптимізація участі присяжними у справах окремого провадження). На часі – і залу-

чення до відправлення правосуддя суддів у відставці, запровадження інституту скарги на недотримання розумних строків розгляду справ та відповідних компенсаційних виплат, використання аутсорсингу в процедурах добору суддів і багато інших досить слушних пропозицій.

Окремий напрямок – створення нової системи територіальної організації місцевих судів з урахуванням змін адміністративного устрою та утворення територіальних громад, що вже відбулося. Як відомо, ця робота свого часу була розпочата, але в силу як політичних причин, так і власне реалій сьогодення (війна), поки що не завершена.

– Чи існує наразі потреба в розробці та імплементації нової системи організаційної побудови Верховного Суду, про що заявляли на Банковій?

– Тема організації роботи Верховного Суду та забезпечення його організаційної єдності – одна з тих, що час від часу постає на порядку денному. До речі, вона присутня й у вже вказаній Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, хоча і в загальній формі. Маємо визнати, що утворення Великої Палати Верховного Суду справило позитивний вплив на єдність судової практики, особливо з давно накопичених проблем правозастосування. Крім того, ВП ВС стала на перепоні низки корупційних рішень, і про це добре знають як у судовій системі, так і в суспільстві. Проте залишилася невирішеною проблема організаційної єдності Верховного Суду, яка, до того ж, ускладнюється паралельним існуванням (хоч і не діючого) Верховного Суду України. Тому наразі дійсно існує потреба в розробці та імплементації нової системи організаційної побудови Верховного Суду. В її основі – перетворення діючих касаційних судів у палати Верховного Суду та утворення для розгляду тепер уже численних спорів щодо юрисдикції Сенату ВС (*ad hoc*). Ну й насамкінець, можливо, варто нарешті виконати й конституційний припис ст. 125 Конституції України щодо автономності системи адміністративних судів, тобто збереження Касаційного адміністративного суду як суду останньої інстанції в своїй юрисдикції.

– Не так давно запрацювала Вища рада правосуддя в новому складі. Як професійна спільнота, так і суспільство з нетерпінням чекають, коли запрацює ще й ВККСУ. На якому ета-

пі наразі конкурс з відбору членів цієї комісії?

– Найперше зазначу, що продовження судової реформи є важливою складовою вступу України до Європейського Союзу. Навіть в умовах військової агресії здійснюються заходи, щоб забезпечити формування цього важливого інституту судової влади, відповідального за кадрове наповнення судів України.

Як відомо, для поновлення роботи ВККСУ була створена конкурсна комісія з метою добору добросовісних кандидатів у саму комісію. Уже відомо, участь у конкурсі взяв 301 правник, що має вищу юридичну освіту та стаж професійної діяльності у сфері права не менше 15 років. За результатами публічного конкурсу сформований перелік із 32 переможців, який 15 березня й оприлюднила конкурсна комісія.

– Відомо, що конкурс до ВККСУ також відбувається за новою процедурою – із залученням міжнародних експертів. Що можете сказати про цю новацію?

– Уже очевидно, що участь міжнародних експертів у процедурах добору як суддів, так і представників органів суддівського врядування, позитивно впливає на прозорість, об'єктивність і неупередженість таких доборів, а головне – на рівень суспільної довіри до оновлених процедур і механізмів. Це ж стосується конкурсних процедур добору суддів Конституційного Суду.

– Зі ЗМІ відомо, що НШСУ у співпраці з міжнародними проектами розробили та надали ВРП проект Методики проведення Вищою радою правосуддя співбесіди на призначення членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів (далі – Методика). Що це за документ, якщо можна, розшифруйте.

– З метою розробки названої Методики було створено робочу групу, до складу якої увійшли представники Національної школи суддів України, члени ВРП та представники проектів/програм міжнародної технічної допомоги – Програми USAID «Справедливість для всіх», проекту ЄС «Підтримка реформ та цифровізації сектору юстиції в Україні (Право-Justice)». За результатами роботи групи напрацьовано проект Методики проведення Вищою радою правосуддя співбесіди та відбору кандидатів на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка ґрунтується на неекзаменаційних прин-

ципах проведення співбесід з кандидатами у члени ВККСУ, рекомендованих конкурсною комісією. Методика базується на системі показників, які враховують професійні компетенції, етичні стандарти та спроможності кандидатів. Виходячи з наступних принципів:

- політичної нейтральності, незалежності та неупередженості;
- об'єктивності, всебічності, добросовісності та розсудливості;
- розумності строків та обґрунтованого сумніву;
- презумпції обґрунтованості рішень та висновків конкурсної комісії;
- рівності умов для усіх кандидатів, недопустимості дискримінації кандидатів та врахування гендерного аспекту;
- процедурної справедливості;
- відповідності меті відбору та повноваженням ВККСУ;
- відкритості, прозорості, доступності матеріалів та рішень.

Сподіваємося, цей документ, який вже в доопрацьованому вигляді затверджений та розміщений на сайті ВРП, дозволить забезпечити проведення прозорого, об'єктивного й незалежного конкурсного відбору.

Досудове врегулювання спорів

– Наступне наше запитання стосуватиметься проблематики досудового врегулювання спорів. Що заважає сьогодні його впровадженню в Україні?

– Наразі досудове врегулювання є, очевидно, недостатньо розвинутим, за винятком хіба що третейського судочинства, яке з різних причин переживає не кращі часи. Саме тому в 2016 році було запро-

ваджено інститут досудового врегулювання спорів за участі судді, і це був крок у правильному напрямку. Але приживається він досить невпевнено. І переважно використовується сторонами для відведення судді, а не для врегулювання спору. Відтак суттєвий резерв у цьому плані – розвиток досудових і позасудових механізмів врегулювання спорів. Значна частина суперечок могла б вирішуватися за допомогою медіації та мировими судами. Звісно, це потребує змін до законодавства, зокрема, впровадження мирового судочинства як обов'язкового механізму досудового врегулювання спору.

Тож ми й пропонували в Стратегії ухвалити закон про мирове судочинство, щоб останнє розглядати як обов'язкову стадію досудового врегулювання спорів. Цю можливість надають чинні положення ч. 4 ст. 124 Конституції. Але норма все ще залишається «сплячою». Мирові суди могли б бути утвореними в територіальних громадах, утримуватися за кошти місцевих бюджетів, обиратися населенням громад терміном на 5 років та здійснювати урегулювання спорів у порядку і спосіб, визначений законом.

– Саме про це й хотілося б поговорити далі...

– Наразі згадана ч. 4 ст. 124 Конституції України, яка вказує, «що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору», залишається нереалізованою. Хоча багатьом фахівцям давно зрозуміло, що якнайшвидше формування інституту мирового судді та залучення його до розгляду незначних спорів могло би зняти проблему перевантаження місцевих судів, а також послабити проблему дефіциту кадрів. Чим більше спорів вирішується у суспільстві

без звернення до державних інститутів (судів), тим вищий вважається рівень суспільної культури.

Як на мій погляд, до компетенції мирових суддів мав би бути віднесений розгляд широкої категорії малозначущих спорів у цивільній, господарській, адміністративній юрисдикціях та кримінальних проступків (щодо останнього потрібна додаткова дискусія). До речі, мирове судочинство – це ще й спосіб повернути до професійної діяльності суддів у відставці, оскільки віковий ценз тут не буде мати значення.

Загалом же можемо сказати, що досудове врегулювання – величезний ресурс. Наприклад, у Канаді окремі судді стверджують, що вирішують до 90% справ саме таким чином. Повага до думки судді, його професійної думки, впевненість у неупередженості там настільки високі, що сторони розуміють, по-перше, якщо вони підуть у процес, рішення не буде іншим, а по-друге, потрібно буде витратити кошти, по-третє, марнувати час на інстанційний перегляд.

– Сьогодні, можливо, не так активно, бо війна, але все ж обговорюється тема утворення інвестиційного суду як механізму покращення гарантій захисту інвестицій. Як Ви прокоментуєте таку пропозицію?

– На жаль, в силу різних причин, переважно в силу «традицій» перерозподілу власності після кожної зміни політичних сил при владі, а також, частково, нездатності національних судів протистояти такого роду впливам, відбувалося порушення корпоративних прав, а по-суті, – позбавлення власності як національних, так і міжнародних інвесторів. Останнє небезпідставно сформувало доволі стійке уявлення за кордоном про ненадежні гарантії ведення бізнесу в Україні. І цей стереотип потрібно змінити. Один з інструментів, окрім рішень власне політичного характеру, таких, наприклад, як створення «інвестиційних нянь», – посилити судовий захист потенційних ризиків у цій сфері. Наразі обговорюється, як одна із можливих опцій, створення відокремленої палати у складі Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності з розгляду інвестиційних спорів. Переваги такого підходу – процедури добору суддів вказаного суду вже розпочаті, хоч і знаходяться на початкових етапах; передбачені кошти в державному бюджеті; також існує можливість застосувати

більш високі стандарти доброчесності щодо кандидатів на посади суддів цього суду, в тому числі щодо кваліфікаційних і вікових цензів, що прямо передбачено (як можливість) чинним Законом «Про судоустрій і статус суддів».

– Усі останні роки в Україні спостерігається дефіцит суддівських кадрів? З чим це пов'язано, відомо, а от як вирішити цю проблему?

– Витоки суддівського дефіциту, кадрового голоду в судах мають різне походження. Насамперед, це запроваджене законом після Революції Гідності (2014 р.) оцінювання суддів з наслідками втрати професії в результаті його непроходження, призупинення діяльності ВККСУ і, як наслідок, зупинення практики добору кандидатів на посади суддів та проведення конкурсів на вакантні суддівські посади. Нарешті неповноважність ВРП, яка була відновлена лише в 2023 році. При цьому варто взяти до уваги також природній відтік суддів із судової системи (досягнення граничного віку, втрата громадянства, вихід у відставку у зв'язку з набуттям права на відставку, тощо). Це складає від 100 до 150 суддів щорічно. Крім того, у зв'язку з широкомасштабною агресією РФ проти України та тимчасовою окупацією понад 15% території України, 88 судів не мають можливості відправляти правосуддя, 54 з них знаходяться на тимчасово окупованій території.

Передача частини повноважень Вищої ради правосуддя, які не складають її конституційну виключність, Голові Верховного Суду вирішила низку термінових питань щодо відрядження суддів з одного суду до іншого та визначення юрисдикції у справах. Водночас це хоч і дозволило поліпшити ситуацію, але, звісно, не могло компенсувати відсутність двох органів суддівського врядування, якими є Вища кваліфікаційна комісія суддів України та ВРП. Наразі вакантними залишаються близько 2 тисяч посад суддів по всій Україні, а більше 500 суддів з різних причин не відправляють правосуддя.

– Відповідно до чинного законодавства єдиним шляхом наповнення суддівських кадрів у суди першої інстанції є їх добір включно зі спеціальною підготовкою кандидатів. Як виглядає ситуація в цьому сенсі?

– Хочу нагадати, що система доступу до суддівської професії через добір зі спеціальною підготовкою кандидатів була запроваджена Законом України «Про

судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI і на початку здійснювалася вищими навчальними закладами. Змінами, які були внесені до вищезазначеного Закону від 02.06.2016 р. № 1402 (а це вже за моєї каденції) доступ до суддівської професії був приведений у відповідність до загальноприйнятих засад добору та професійної підготовки в країнах Європи і включав у себе спеціальну підготовку кандидатів на посаду суддів виключно Національною школою суддів України (участі в цьому були позбавлені вищі навчальні заклади системи Мінісвіти).

– Сьогодні багато розмов навколо спрощення, або ж, як нині прийнято говорити, оптимізації добору кандидатів на посади суддів. Знаємо, що в НШСУ розуміються на цій темі досконало, оскільки безпосередньо школа мала відношення як до розробки локального регулювання цих відносин, так і, що важливіше, – власне спецпідготовки. Як цей процес рухається сьогодні й куди саме?

– З одного боку, голод на суддівські кадри і непроста фінансова ситуація в країні спонукають до перегляду існуючої системи добору. З іншого – таке спрощення не може мати своїм наслідком втрату якості добору. Про це застерігають і авторитетні міжнародні експерти – зокрема, екс-керівники Консультативної ради європейських суддів Ніно Бететті й Герхард Райснер в рамках проведеного ними дослідження на замовлення наших міжнародних партнерів з РЄ.

Наразі в рамках робочої групи, створеної при парламентському комітеті з правової політики, – Голова Денис Маслов, на сьогодні обговорюється концепт можливих змін щодо добору, в основі

якого відмова від відбіркового та кваліфікаційного іспиту та заміна їх кваліфікаційним вступним випробуванням у формі виконання практичного завдання. Далі спеціальна перевірка, конкурс, внесення подання ВРП, призначення на посаду Президентом України. Спеціальна підготовка кандидатів замінюється дво-місячним орієнтаційним навчанням вже призначених суддів.

Протягом трьох перших років професійної діяльності такі судді мають проходити тижневу підготовку в НШСУ щорічно. Останнє обумовлено потребами освітньої підтримки вже діючих суддів, оскільки строки їх початкового навчання в НШСУ суттєво скорочені. На порядку денному також обговорення питання щодо впровадження нового порядку, в тіло основного закону чи, як перехідна модель, до подолання дефіциту суддівських кадрів. Ми вважаємо, що цей, по суті експериментальний, порядок нового добору, мав би діяти до 1 січня 2028 р. тобто до подолання дефіциту суддівських кадрів.

– Ваше ставлення до запровадження інституту скарги на недотримання розумних строків розгляду справ та відповідних компенсаційних виплат?

– Проблема тривалості судового розгляду (з огляду на багаторічний кадровий голод в судах) набула досить серйозного характеру. За даними ДСА тривалість розгляду окремих категорій справ виросла майже вдвічі. І це вже проблема, яка все більше й частіше фіксується ЄСПЛ як системне порушення з боку України (справа МЕРІТ проти України). Як вже відмічалось вище, вказане має своєю передумовою неналежний рівень забезпечення судів суддівськими кадрами й

стійкою тенденцією скорочення значної частини працівників апарату. І це можна вважати об'єктивним чинником. Проте існують і інші причини – порушення засад безперервності при розгляді у суді кримінальних справ, невжиття заходів процесуальної економії, зокрема практики необґрунтованих перенесень і відкладень судових засідань, неналежне реагування суддями на зловживання процесуальними правами, тощо. Очевидно, мають відігравати більш помітну роль і суди касаційної інстанції, коли йдеться про тлумачення саме процесуальних норм.

Щодо розгляду судами воєнних злочинів

– Як, на Вашу думку, наскільки швидко сьогодні судова система спроможна розглядати справи щодо воєнних злочинів і чи проводила НШСУ фахову підготовку суддів з тематики воєнних злочинів та злочинів проти національної безпеки?

– Деякі аспекти порушеної вами теми дійсно викликають стурбованість. Очевидна проблема – гостра недостатність суддів у кримінальних палатах апеляційних судів. Не набагато кращий стан і в місцевих загальних судах. Забезпечити повноцінний розгляд сотень нових кримінальних проваджень, які вже надходять до судів, за таких умов є проблемним. І це з урахуванням того, що тривалість розгляду кримінальних проваджень у судах суттєво виросла. Тож на порядку денному – якомога швидше поповнення суддівських кадрів, активне навчання суддів по

тематичі воєнних злочинів. Актуальним є також запровадження спеціалізації суддів з розгляду справ про воєнні злочини, для чого НШСУ розробила відповідні пропозиції.

Наразі з метою посилення цього напрямку у співпраці з проектом USAID, інших проектів міжнародної технічної допомоги, ми підготували й реалізуємо Комплексний план, спрямований на покращення рівня професійної компетентності суддів при розгляді справи про воєнні злочини. В його основі: підготовка модельних судових рішень (рекомендацій) з основних категорій воєнних злочинів; розробка допоміжних методичних матеріалів (посібників, пам'яток, збірок документів – конвенцій, протоколів до них, практик застосування актів міжнародного гуманітарного і міжнародного кримінального права тощо), проведення вебінарів, практикумів для суддів з актуальних питань воєнного права; створення системи індивідуального консультування суддів, до яких надійшли відповідні провадження.

Останнє здійснюється в межах утвореної НШСУ при сприянні проекту USAID Консультативної групи «Consulting-24 Group» з числа провідних фахівців у сфері міжнародного кримінального права, як національних, так і міжнародних. Своїх представників до складу вказаної Консультативної групи надали Міжнародна асоціація юристів, Програма USAID «Нове правосуддя», Британський проект «Адвокати за міжнародний розвиток» та інші. Інформація про вказану Консульта-

тивну групу (Положення про неї) розміщена на сайті Школи та направлена в усі суди загальної юрисдикції.

Додам і те, що в контексті підготовки суддів в нагоді стало й наше членство в статусі спостерігача в Мережі суддівської освіти Європейського Союзу – одразу 4 суддівських школи – Болгарії, Франції, Нідерландів та Італії долучилися до проведення навчальних заходів для українських суддів.

– Останнє моє запитання стосується ролі ВРП в судовій реформі. Якою Ви її бачите?

– Події в суддівському середовищі останніх тижнів (рішення одного з місцевих судів Закарпаття щодо умовного покарання за зґвалтування та резонансне рішення слідчого судді Печерського суду м. Києва щодо зняття арешту з грошових коштів) знову нагадали нам про роль Вищої ради правосуддя в забезпеченні незалежності правосуддя з одного боку, а з іншого – притягненні до відповідальності недоброчесних і непрофесійних суддів.

Звісно, що цю тему краще можуть прокоментувати у самій ВРП. Я лише зауважу, що одним із пріоритетів поточної діяльності, окрім реагування на подібні випадки, ВРП є, як відомо формування служби дисциплінарних інспекторів та добір 16 членів ВККСУ. Обидва завдання, що називається, є значущими та невідкладними, адже безпосередньо стосуються питань суддівської кар'єри, і так чи інакше зачіпають інтереси усього суддівського корпусу.

Теми добору членів ВККСУ ми вже торкалися, що ж стосується створення служби дисциплінарних інспекторів (без якої ВРП не може здійснювати проведення розслідування дисциплінарних проступків), то тут спостерігається очевидний розрив між вимогами, що висуваються до кандидатів на ці посади – правничий стаж не менше 15 років (з яких не менше восьми років сукупного стажу на посадах судді, прокурора, адвоката) вища юридична освіта й оплатою праці на рівні помічників суду. Оскільки вказані питання безпосередньо врегульовані законом, то без внесення відповідних змін до нього не обійтися.

– Дякуємо, Микола Васильовичу, за цю розмову й змістовні та фахові відповіді.

**Спілкувався Федір ІЛЛЮК,
ІЮВ**